

T E S S E L.

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

(*Vervolg en slot van blz. 345.*)

In eenige lage duinvlakten groeit het kleinste der inlandsche rietgrassen (*Carex Oederi* EHRH.) en een der kleinste onzer inlandsche biezzen (*Scirpus setaceus* L.). Aan rietgrassen, biezzen en russchen is Tessel zeer rijk. De verhouding der rietgrassen tot de gezamenlijke zichtbaar bloeiende planten is er als 5 ten 100, die voor geheel Nederland als 3½ ten 100, die voor Duitschland als 3 ten 100. Het geslacht *Carex* is dus op Tessel echt nationaal. Even zoo zijn de geslachten *Juncus* en *Scirpus* op Tessel sterk vertegenwoordigd. De namen biezzen en russchen zijn zeer oud; wij gebruiken ze gedachteloos, zonder daarbij na te gaan, hoeveel er in die namen ligt opgesloten. Die planten toch hebben den mensch het eerst de grondstof geleverd voor zijn eerste nijverheid, het vlechten en binden. Vandaar dat de Latijnsche naam *Juncus* zoo overeenkomt met „*junger*”, zamenvoegen, en evenzoo het Duitsch binse en ons bies met „binden.” In een zeer oud plantenboek vind ik de russchen ook genoemd bobbert, bobbel en poper; de Gothische naam van het riet was „*ráus*”; wie denkt hier niet aan ruischen, bibberen, bobbelen en poperen, wie vindt niet hetzelfde woord in den ratelenden peppel terug? — Er is geen rijker bron voor de kennis van het leven en de ontwikkeling der volken dan de taal. — Zoo afmattend en droog de vroegere conventionele taalstudie was, zoo rijk en leerzaam is thans de taalstudie in verband met het leven der volken. Meer en meer grijpt die studie in de natuurwetenschap. De kennis van den mensch is onmogelijk zonder de kennis van de vorming

der talen, en ieder woord, dat de menschen gesproken hebben, is even rijk aan beteekenis als elke soort in het plantenrijk; gelijk de botanie hare planten onderzoekt, zoo onderzoekt de taalkunde hare woorden, en wie de natuur wel kent, ziet in beiden de uitingen van een en hetzelfde leven.

Wij zijn nu oostwaarts, in een lagere streek, in den polder de Nederlanden; die aan Eijerland grenst. Hier vinden wij een elzenboschje en eenige denneboomen, in wier schaduw in vochtige greppels het lichtgroene turfmos groeit. De steenkers (*Lepidium ruderales* L.) met hare talrijke ronde haauwtjes en het zeer kleine duizendgraan (*Radiola linoides* L.) groeijen langs den weg en zeggen ons, dat een uit zee ingedijkte polder in de nabijheid is. Volgen wij den duinrand naar het oosten, dan zien wij weldra den Eijerlandschen polder voor ons liggen, eene streek, die bij de 6000 bunders oppervlakte bezit en waar de kleibodem goede oogsten oplevert. — Deze polder, door rechte wegen doorsneden, herinnert aan Haarlemmermeer en heeft voor den natuurbeschouwer weinig aantrekkelijks. — Toch hebben dergelijke polders, schoon door den landbouw met een vreemd kleed getooid, hunne nationaliteit niet geheel verloren. Schijnbaar heeft de mensch gezegevierd; de oorspronkelijke wilde bewoners laten zich slechts langs de randen der wegen en op de verwaarloosde akkers zien; hun kracht schijnt gebroken, — en toch is die kracht nog in al haar omvang aanwezig en wacht altijd nog op het vertrek van haren tiran. — De plantengroei beantwoordt ook hier weder aan den bodem en verschilt van dien, welken wij tot nu in andere streken aanschouwd hebben. Hier groeit aan de oevers der slooten de smeerwortel (*Symphytum officinale* L.), die tot voor eenige jaren als verzachtend middel in de geneeskunde gebezigd werd, maar allengs door de althea (*A. officinalis* L.) verdreven is, niet omdat deze beter is, maar omdat men haar gemakkelijker kan kweken dan den smeerwortel. — Verder groeit hier de beemd-vossestaart (*Alopecurus agrestis* L.), een gras, dat vooral op bebouwde akkers voorkomt, het langgespoorde standelkruid (*Gymnadenia conopsea* R. Br.), een oude bekende uit de Hollandsche duinpannen, het groenachtig streepzaad (*Crepis virens* VILL.), de krok (*Vicia Cracca* L.), de klaprozen, drie soorten van wilgen, de wilde kamille (*Anthemis arvensis* L.), het hoefblad en de distel (*Carduus crispus* L.), de onvermijdelijke gezel van den mensch.

Ten noorden van den Eijerlandschen polder, aan den noordelijken uithoek van het vroeger eenzame, verlatene Eijerland, ligt eene duingroep, op een van wier hoogste punten sedert eenige jaren een lichttoren gebouwd is. — Die duingroep bevat eenige plantjes, die in de Tesselsche duinen niet gevonden worden en in de Kennemer duinen talrijk zijn, zooals het wintergroen (*Pyrola rotundifolia* L.), de driedistel (*Carlina vulgaris* L.) en de brem (*Sarothamnus vulgaris* WIMM.). De fraaije witte bloempjes van het wintergroen zijn slechts in een enkele vallei te vinden; meer naar zee is het duin zeer kaal en dor alleen de nachtschade (*Solanum Dulcamara* L.) groeit tusschen de zandhaver (*Elymus arenarius* L.). Die vreemde naam nachtschade of liever nachtschaduw herinnert aan den voor-christelijken tijd. Zij heette ook elfrank, qualsterhout, weerhout, elgeshout, heinskraut, geheimzinnige namen, die op de werking van onderaardsche magten doelen.

Op de laatste toppen der duinen gekomen, zien wij voor ons een ontzaggelijk breed strand, waarover het stuivende zand in woeste vaart als een zandstorm wordt voortgezweept. — Een witte streep schuim in de verte toont ons de grens tusschen dit strand en de zee. Die zee is graauw, koud, somber; noordoostwaarts zien wij een blinkende geelwitte zandbank, de Vliehors, de troosteloze woestenij, die het westelijke gedeelte van Vlieland uitmaakt. — Hier en daar groeit de helm in hooge bossen op het strand en daartusschen de wit-violet bloeiende zeeraket (*Cakile maritima* scor.) en het stekelige loogkruid (*Salsola Kali* L.).

Ten oosten van den Eijerlandschen polder ligt Cocksdorp, een van die karakterlooze droogmakerijdorpen, die zoo zeer het schilderachtige onzer oude dorpen missen en waar alles een zekeren nieuwbakken, verlepten, Amerikaansch-wansmakelijken tint heeft. — De armste huisjes, schoon reeds half versleten, toonen aan hun vorm, dat zij niet lang geleden gebouwd zijn. In de meer voorname woningen zien wij iets villa achtigs doorschemeren; bonte versierseltjes en ziellooze tintjes; o ja, — ook daar reeds de geest van vreemde weelde, die zonder sympathie is overgenomen — de geest van ligt en digt, fraai en goedkoop, water en wijn, opgeplakt genot zonder verstandelijken grond; kortom, eene rigting, die gelukkig in vele opzigten reeds haar eigen vonnis heeft uitgesproken.

Maar aan gene zijde van den dijk, daar zien wij weder iets oor-

spronkelijks, iets echt nationaals: eene breede lage vlakte, met duizende fraai violette bloemen bedekt, hier en daar met schapen beweide. — Die vlakte is een kwelder, eene schor, een grond, die langzaam uit de golven verrijst, een gewrocht der zee, die niet alleen vernielt, maar ook opbouwt.

Een groot en kostbaar deel van den Nederlandschen bodem is door aanslibbingen ontstaan. Nog altijd blijven die aanslibbingen zich langs onze kusten vormen. De slib, die door de rivieren in zee gevoerd wordt, bezinkt langs de kust op de plaatsen, waar het water door verschillende oorzaken in stilstand verkeert. Allengs rijst de sliblaag, tot zij eindelijk boven komt; alsdan is zij eerst met een korst van kleine wierplantjes bedekt, maar zoodra de bodem meer voortdurend boven het water blijft, wordt het plantenkleed vrolijker. — Eerst zien wij de blaauwachtige bloemen van de sulte (*Aster Tripolium* L.) en de niet minder schoone violette bloemtrossen van het limoenkruid (*Statice Limonium* L.). Deze plant, groeiende op den jeugdigen, uit zee opgerezen grond, is in waarheid het schoonste beeld van den nationalen geest onzes volks, en ieder nog niet ontaard Nederlander zal haar als zoodanig liefhebben. Spoedig wordt de plantengroei algemeen; grassen en biesen komen in digte drommen opzetten, en de mensch wacht nu ook niet om van het nieuw opgerezen land bezit te nemen en het door indijking te beveiligen. Duizende bunders worden alzoo altijd nog aan de zee ontwoekerd en op vreedzame wijze geannexeerd. De geheele Eijerlandsche polder van bijna 6000 bunders bestaat uit ingedijkten kweldergrond, en aan het oostelijke gedeelte wordt jaarlijks nog land aangewonnen. — De geschiedenis der aanslibbingen is tevens die van de vorming van een groot gedeelte onzer tegenwoordige aardkorst, en Nederland is, ook geologisch, een zeer merkwaardig land.

Aan de oostzijde van het eiland worden de beroemde Tesselsche oesters gevangen; het dorp Oostereind is het hoofdkwartier van de oestervangst. — Ondiepe inhammen met een harden grindbodem zijn de beste vischplaatsen. De oester wil iets hards om zich aan te hechten en daarbij het volle, zoute zeewater, gelijk dit rondom onze eilanden stroomt. De oestervisscherij echter, die voor Tessel eene bron van rijkdom kon zijn, gaat daar meer en meer achteruit, omdat bekrompenheid en onkunde zich tegen de middelen tot verbetering verzet hebben. De

kunstmatige oesterkwekerij, die elders zulke gunstige uitkomsten heeft opgeleverd, is in ons land nog niet ingevoerd. Die kwekerij bestaat daarin, dat men de oesters gelegenheid geeft zich te vestigen door het plaatsen van takkebossen en steenen keijen op den bodem der ondiepte. — Mogt deze wijze van behandeling bij ons worden toegepast, dan ben ik verzekerd, dat de visschers onzer noordelijke eilanden in welvaart niet zullen onderdoen voor onze rijkste landbouwers.

Niet ver van Oostereind, meer naar het midden van het eiland, ligt het dorpje de Waal, welks eenvoudige, goed onderhouden huizen nog blijken geven van een oorspronkelijken geest. Voorbij dit dorp komt men door eene schilderachtige laan met vrij hooge boomen. Wij zijn hier op klassieken grond. Digt bij de Waal, langs een der zijwegen, lag voorheen de Sommeltjesberg, een tumulus, waaruit in het begin dezer eeuw Romeinsche oudheden zijn voor den dag gekomen. Volgens de overlevering, zou, kort vóór onze jaartelling, de Romeinsche veldheer DRUSUS eene sterkte (op de plaats van het dorp den Burg) op Tessel gebouwd hebben. Midden in den Anna-Paulowna-polder vindt men onder den bodem nog de overblijfselen van een Romeinschen straatweg, en ook bij de tegenwoordige zandbank de Haaks moet men de grondvesten van oude Romeinsche gebouwen gevonden hebben. De naam Helder herinnert, evenals Helvoetsluis, aan het oude Helium der Romeinsche schrijvers. Ongetwijfeld hebben de Romeinen op verschillende plaatsen langs de Nederlandsche kust stations gehad, van waar zij naar Engeland overvoeren, en welligt is er op Tessel zulk een station geweest, bij het einde eener groote heirbaan, die, van het oosten des lands komende, de streek doorkruiste, waar thans de Zuiderzee stroomt en langs Wieringen tot den Helder liep. De naam Gane, dien men in zeer oude oorkonden vindt voor eene plaats in de nabijheid van Wieringen, is welligt van deze heirbaan afkomstig. De inrigting der Romeinsche straatwegen en postverbindingen voor het leger was bewonderenswaardig; de wegen waren van steenen gemetseld, met beton opgevuld, eenigzins hooger dan het omliggende land; aan de halten stonden versche paarden gereed, en de togten geschiedden met zulk eene snelheid; dat, volgens geloofwaardige schrijvers, de hooge legerhoofden en staatsbeambten in zeven dagen van Rome naar Brittannië reisden. Wij moeten erkennen, dat Europa, van den Romeinschen tot op onzen tijd, eigenlijk in barbaarschheid verzonken is geweest.

De naam Helium is waarschijnlijk afkomstig van den ouden Germaanschen naam Halja, Hallia, Hella, Hel, bij onze voorvaderen den naam van de goddelijke magt, die de zielen der afgestorvenen met zich voerde. Behalve Helder en Helvoetsluis, zijn er nog meer Nederlandsche plaatsnamen, die aan Hallia herinneren; vooral merkwaardig is het, dat de oude naam van het overoude Egmond Hallem geweest is (*Chron. Egm.* 1, 2).

Door den Griekschen schrijver PROCORPUS (553 van onze jaart.) wordt melding gemaakt van eene overlevering bij de volken langs de kusten van noordelijk Gallië (waaronder ook Nederland begrepen was), volgens welke overlevering de zielen der afgestorvenen door de visschers en boeren van deze kusten naar de overzijde gevoerd werden. De kustbewoners moesten beurtelings die overvaart bezorgen. Zij, wier beurt het was, legden zich 's avonds ter ruste, werden in den nacht wakker en gingen naar het strand. Daar lagen vreemde ledige schuiten gereed, die zij moesten overvoeren; zoodra zij daarin gestegen waren, voelden zij, dat de schuiten vol werden, en hoorden zacht gefluister, zonder dat zij de aan hen toevertrouwde zielen konden zien.

In dit verhaal ligt, nevens eene verwarde herinnering aan de Romeinsche heerschappij, een flauw overblijfsel van het godsdienstig geloof der oude stammen, die ons land bevolkten. De ziel des menschen stond, volgens dat geloof, in naauwe betrekking tot de zee. Het geheimzinnig ruischende element was de bron van alle leven, en ook daar keerde alle leven als in den moederlijken schoot terug. Op geregelde tijden werden kleine ledige schuitjes aan de golven overgegeven, als het beeld van het heengaan der afgestorvenen tot de groote moeder. Het Gothische woord *sáivala*, ziel, is verwant met *sáivs*, zee, vlocijende, golvende kracht; de woorden ziel en zee zijn uit elkander voortgevloeid (*GRIMM, D. Myth.* 786). Het heengaan der zielen op vaartuigen was ook bij de oude Aegyptenaars een heilige overlevering en nog heden vindt men die in de godsdienst der Japannezen. Na het einde van het groote lantarenfeest, op de graven der afgestorvenen, worden de duizende lantarens in kleine schuitjes aan de golven prijs gegeven om daarmede den uittogt der zielen voor te stellen. Dit feest valt in omstreeks het begin van Februarij, dus gelijk met Maria Lichtmis, welke dag, zooals wij weten, oorspronkelijk een heidensche feestdag was. Er ligt iets geheimzinnigs in die overeenkomst van de overlevering bij zoo verschillende volken.

Hellia, Halja, Hel was de zwijgende, maar liefderijke godin, die de arme afgestorvenen in haren schoot opnam, de godin des doods, die niemand liet terugkeeren (GRIMM, *D. Myth.* 288, 843). Misschien was de bleeke, koude maan haar geheiligd. In dit geval herkennen wij in de Zeeuwsche Nehalennia eene maangodin. Hoe heilig de maan onzen voorvaderen was, blijkt nog uit de hooge eer, waarin de Maandag bij onze boeren staat. Van den naam Halja zijn onze woorden heilig, heil afkomstig. Helgoland beteekent heiligland; de Heiland heette bij de Saksers Heliand; ook de vrouwennamen Heiltje, Hillegonda zijn van Halja afgeleid, en ten minste even oud-germaansch als Gertrud, Walburg, Altrud, Frouwa, Brechta.

De naam Hel is later bij het landvolk eigen gebleven aan breede uitwateringen en riviermonden; nog later is hij door de bekeerde christenen gegeven aan eene plaats, wier bestaan door een gedeelte hunner thans weder ontkend is. De arme heidenen geloofden niet aan eene plaats van eeuwige verdoemenis. Zij eerden eene zegenende, vruchtbaar makende natuur, eene liefderijke moeder, die onder talloze namen bekend was, en zij geloofden na hun sterven te rusten in het zwijgende rijk van Halja, de godin des doods.

Wij stonden op een kalen woesten duintop aan een der zuidelijkste punten van het eiland; voor ons lag het breede woelende zeeget; in de verte zagen wij de schepen van het Nieuwe Diep. Een zwarte vlag op een hoogen staak gaf te kennen, dat het duin hier onveilig was en tot mikpunt diende voor de oefeningen der kanonneerbooten. Ver in het westen schuimde de branding op de Haaks, en op het breede strand groeiden hooge bossen helmriet.

Wij wandelden oostwaarts naar de binnenzijde der duinen en kwamen in een zeer lange, grasgroene vlakte, die een eind weegs met een waterstroom doorsneden was. Die vlakte is ten oosten en westen door hooge duinen ingesloten; ten zuiden loopt zij met een inham (de Mok) in zee; ten noorden gaat zij in eene lange duinvallei in dezelfde rigting over. De bodem dier vlakte is fraai donkergroen door de ontzaggelijke menigte kleine plantjes van het melkkruid (*Glauz maritima* L.), de roode zeemuur (*Lepigonum rubrum* WAHL.) en eenige soorten van russchen. In deze streek is iets schilderachtigs. De hooge gele duinen, het groene vlakke dal, uit-

loopende op de blaauwe zee, de eenzaamheid en het ruischen der verre golven maakten op mij een dieper indruk dan de straten van Parijs of de schoonste bergstreken van Duitschland. Daar toch voelt men nadrukkelijk, dat men slechts een klein deel is van het groote geheel; hier is het als waren wij het geheel en de natuur een gedeelte van ons.

De groene vlakte loopt, zooals ik zeide, ten noorden uit in eene smalle, lange duinvallei, die in hare lengte doorsneden wordt door een breeden, vrij diepen waterstroom, de Aalloop genoemd; het water van dien stroom is niet drinkbaar, maar ook niet bepaald brak. De ligging der streek deed mij denken aan de Hollandsche duinen en scheen mij eenige oplossing te geven aangaande het vraagstuk van de binnenduinen en den voormaligen duinstroom in de omstreken van Haarlem. Is die voormalige stroom welligt een water geweest als die Aalloop, aan de eene zijde door de buitenduinen, aan de andere door de binnenduinen begrensd? Zijn die binnenduinen dus vroeger buitenduinen geweest en de tegenwoordige buitenduinen een nieuwe uit zee opgerezen en opgestoven bank, die zich allengs aan de kust heeft aangesloten, terwijl hier en daar openingen het zeewater tot die vallei toegang gaven, waardoor een soort van wad werd gevormd, dat met de door het land stroomende rivieren in gemeenschap stond? Ziedaar de vragen, die de aanblik dezer vallei in mij deed oprijzen.

De oevers van den Aalloop zijn ongelijk, bogtig; aan de kanten groeijen de lischdodden (*Typha angustifolia* L.) met hare stevige, lange, bandvormige bladen en speervormige bloemstengels; de wortels bevatten veel zetmeel en werden vroeger onder den naam hanekollen, speren of spieren door het volk gegeten. Tusschen deze hooge planten zien wij in groote hoeveelheid de bruinroode, roosvormige bloemen van de waterbezie (*Comarum palustre* L.), en de *Carex Pseudo-Cyperus* L., kenbaar aan zijne sierlijk overhangende groene aren. Hier en daar zien wij ook de schoonste der inlandsche Cyperaceën, de galigaan (*Cladium Mariscus* R. Br.) met fijngezaagde, zeer lange bladen en hooge, zware, bruine bloemtrossen. In het vochtige gras aan den oever groeit het zeldzame bleek-rooskleurige handjeskruid (*Orchis incarnata* L.) en de *Sturmia Loeselii* Rchb., een tweebladige, groenachtig bloeiende, in Noord-Holland zeldzame Orchidee. Soms tijds vormt de stroom kleine, moerassige inhammen, waarin weder andere planten gevonden worden. Hier zagen wij het water-drieblad (*Menyanthes trifoliata* L.), kenbaar

aan zijne drietallige forsche bladen, het schoone kartelblad (*Pedicularis palustris* L.) met groote rooskleurige bloemen, een bewoner van veenige, moerassige heidestrecken, een groot aantal rietgrassen (*Carex flava* L., *C. Oederi* EHRH., *C. disticha* HUDS., *C. vesicaria* L., *C. paniculata* L., *C. stellulata* GOOD.) de soorten van duizendguldenkruid (*Erythraea Centaurium* PERS., *E. pulchella* FR., en *E. litoralis* FR.) en de waterpunge (*Samolus Valerandi* L.), bij onze voorvaderen een geneeskrachtige en dus hoog vereerde plant, die men alleen met de linkerhand en achterwaarts ziende mogt uittrekken. Verder groeit hier de schrale bies (*Scirpus pauciflorus* LIGHTF.), de duivelsbeet (*Succisa pratensis* MÖNCH) en de watermunt (*Mentha aquatica* L.), die in de provincie nergens zeldzaam is.

Van de minder algemeene planten zijn het kartelblad en het drieblad ook op Ameland gevonden. Over 't geheel komt de flora van Ameland in het klein met die van Tessel overeen. Voorts bragt de plantengroei van deze streek mij de duinvlakte van Bentveld bij Haarlem in de gedachte; ook daar is een watertje, het Rozenwater, dat vroeger grooter was en waar *Orchis incarnata*, *Pedicularis palustris*, *Cladium Mariscus* en *Sturmia Loeselii*, doch veel zeldzamer dan hier, gevonden zijn.

Bchalve enkele watervogels, waaronder de fraai wit en zwart geteekende kluit, en eenige schapen aan lange touwen gebonden, zagen wij in deze streek geen levend wezen.

Ten oosten van deze duinvallei, meer naar het midden van het eiland, liggen de vochtige heide- en duinvlakten, waar eenmaal het vervallen dorp de Westen heeft gestaan. Hier groeit een der fraaiste plantjes van Tessel, de kleine rozerood bloeiende basterdmuur (*Anagallis tenella* L.). Dit plantje groeit alleen op vochtige, veenachtige zand- en heidegronden en is niet algemeen. Men vindt het in geheel westelijk Europa en slechts zeer zelden in Midden- en Zuid-Europa en Azië; daarentegen weder meer algemeen aan de uiterste oostkust van Siberië. Hier en daar zien wij tussehen het groen de fraaije witte bloemen van het tweebladig standelkruid (*Platanthera bifolia* RICH.) en de lage aartjes van het kelkgras (*Triodia decumbens* P. B.). Meer naar het oosten, in veenige moerassen, groeijen cenige zeldzame planten, de trosdragende wederik (*Lysimachia thyrsiflora* L.), het muizen-zwenkgras (*Festuca Myurus* EHRH.), het moerasviooltje (*Viola palustris* L.), het kamvormig boschvaren (*Polystichum cristatum* ROTH.), de witte grasbies (*Rhynchospora alba*

Vahl.) en de moeras-wolfsklaauw (*Lycopodium inundatum* L.). Ook de lijsterbes (*Sorbus aucuparia* L.) en haar getrouwe medgezel het vrouwenhaarmos (*Polytrichum*) groeijen hier. Meestal toch vond ik dit fraaije mos onder lijsterbessen. In den Haarlemmerhout en vooral in de bosschen van Bergen is dit zamenzijn van beide planten zeer opmerkelijk. Ik heb daarvan de oorzaak gezocht en, zoo ik meen, ook gevonden. Het *Polytrichum* vormt hooge, donkergroene, wollige zoden, die de daarin gevallen lijsterbessen beter voor het oog der vogels verbergen dan andere mossen. Vandaar dat zij hier veelvuldiger opslaan dan waar dit mos niet groeit. — In het Berger bosch ziet men geheele groepen van lijsterbessenboomen op het donkergroene mos, dat goed afsteekt bij het lichte gebladerte en de vuurroode vruchtjes.

Voorbij deze drassige heidegronden liggen lage weilanden, doorsneden met kleine brakwater-slooten. Hier groeijen de zee-alsem, (*Artemisia maritima* W.), de zeeganzervoet (*Schoberia maritima* MEY.) en de zeeporselein (*Halimus Portulacoides* WALLR.), allen planten met zeegroene, witachtige bladeren en eigenaardig aan kustlanden. — In de slooten zagen wij de zee-salade (*Ulva Lactuca* L.), een breed lichtgroen wier, dat door zijn vorm wel eenigzins aan de kropsalade (*Lactuca*) doet denken.

Wij naderden het dorp den Hoorn, dat niet zoo welvarend is als Burg en Waal, maar toch het zelfde type vertoont. — Wij vroegen een armen schoenmaker om eenige exemplaren van de gewone wolfsmelk (*Euphorbia helioscopia* L.) uit zijn aardappeltuintje te verzamelen. — Hij vergunde dit en sloeg ons belangstellend gade, als begreep hij ons doel met genoeg. Over 't geheel zijn de Tesselaars een verstandig en ontwikkeld slag van menschen, hetwelk ik vooral daaruit opmaakte, dat onze bemoeijingen tot het zoeken van planten nergens verwondering baarden. — In andere streken waren wij ongetwijfeld door het jeugdig, misschien ook wel door het oud gemeen, uitgejouwd of met slijk geworpen, — hier niets van dat alles. Zou op Tessel, evenals in de omstreken van Haarlem, niet meer Saksisch of Frankisch dan Friesch of Finsch bloed in het volk huizen? Welligt is zijne bevolking van denzelfden oorsprong als die van de eilanden aan den mond der Elbe, door PROLOMAEUS eilanden der Saksers genoemd, die in de 5de eeuw door de Franken zijn veroverd.

In de physionomie onzer vaderlandsche dorpen kan men een merkwaardig verschil opmerken, hetwelk in verband schijnt te staan zoo-

wel met den volksaard als met den grond. — Het zou voor den ethnoloog een belangrijk werk zijn, dit verschil van physionomie naauwkeurig na te gaan. — De dorpen op de geestgronden van Noordholland, dicht langs of nabij den duinkant, hebben ongeveer hetzelfde uiterlijk. Zoodra men echter westwaarts in lagere, meer waterrijke streken komt, verandert ook het voorkomen der dorpen. — Vergelijken wij slechts Hillegom, Heemstede, Noordwijkerhout, Bloemendaal met de Zaanlandsche dorpen, het is alsof in de nabijheid des waters de huizen meer en meer schipachtig of liever arkachtig worden; in de lagere dorpen ziet men ook veel meer houten, groen geverfde gevels. In de eerste schijnt mij het Nederduitsche, Saksische of Frankische element, in de laatste het Friesche, gemengd met overoude Finsche bestanddeelen, den boventoon te hebben. — Sprekend vooral is dit onderscheid daar, waar de zandgronden aan de kleilanden grenzen. — Waar lage kleigrond is, ziet men de geverfde geveltjes met de puntige veelvormige spitsen. Vergelijken wij b.v. het dorp Bergen, dat veel overeenkomst heeft met Bloemendaal, met het geen twee uur ver verwijderde Zuid- of Noordscharwoude, dan ziet men een zeer groot onderscheid. — In het eerste dorp huizen geheel van steen, in de laatste meest houten gevels, groen geverfd, met spitsen, en geen tuintjes, maar erven met blaauw geschilderde wilgenboomen. De zonderlinge gewoonte om de boomstammen lichtblauw te schilderen heeft zeker een ouden, misschien Finschen oorsprong. Zij stemt overeen met de zonderlinge poppige versieringen der Zaanlandsche tuintjes, die zoo ten onregte door den vreemdeling als het beeld van den algemeenen Nederlandschen volksaard worden bewonderd. — Die tuintjes zijn, vooral te Koog, Zaandijk en Broek, nog lang niet verdwenen. — Vergulde beeldjes op groene pedestals, bonte tuinstokken en allerlei eigenaardige versierseltjes, in verband met de zonderling gevormde daken, doen ons daar nog vaak uitroepen: Zijn wij nu in Japan of in Nederland? Misschien zal een naauwkeurig taalkundig onderzoek leeren, dat in Zaanland, Waterland en Westfriesland nog sporen te vinden zijn van de overoude vestiging aldaar van een volk, behoorende tot de Ugrisch-Tartaarsche groep, en dat dus deze streken in zeker opzigt voor Nederland zijn, wat Ierland is voor Groot-Brittanje en de Basques voor Frankrijk.

De dorpen, waar de grond meer gemengd is, zooals Beverwijk, Castricum, Heemskerk, Sparendam, vertoonen eenigzins een overgang

van beide typen. Het is waar, in onze dagen van karakterloozen bouwtrant gaat ook zelfs in de dorpen de oude physionomie meer en meer verloren, en het is goed, dat de oudheidkundigen niet alleen op kasteelen, kerken en poorten het oog vestigen, maar ook op de woningen des volks. — Dwaas is het toch uit de bouworde van kerken en groote gebouwen een besluit op te maken aangaande den aard en de afkomst van een volk. De meeste handboeken der architectuur geven ons niets aangaande de volkswoningen. En toch zijn onze meeste kerken slechte kopijen, mislukte vertalingen uit het Fransch of Duitsch. Beschouwt men deze alleen, dan zijn wij een onbeteekenend volkje, dat den schoonheidszin zijner naburen zonder liefde heeft overgenomen. Beschouwt men echter onze burgerhuizen en dorpswoningen uit den ouden tijd, dan blijkt het, dat wij een groot, een merkwaardig volk zijn, de kern van een aantal omliggende verwante volken, en dat wij welligt met meer regt deze zouden kunnen annexeren, dan dit annexeren elders geschiedt. — Holstein, Oldenburg, Oostfriesland, Westfalen, Hessen, een gedeelte van Hannover, de Beneden-Rijn, Vlaanderen, Antwerpen, ja geheel noordelijk Frankrijk tot Arras zijn niet minder aan ons verwant dan Savoye aan Frankrijk, of Sleeswijk aan Pruisen.

Van de talrijke volksstammen, die eenmaal Nederland bevolkten, zijn aan de eene zijde de Friezen steeds op zichzelf gebleven, terwijl al de overige, Hessen, Bataven, Hermunduren, Katten, Toxandren, Neder-Saksers, Saliërs en Franken, thans als Gelderschen, Zecuwen, Zuidhollanders, enz. onder den algemeenen naam Nederduitsehers worden begrepen.

Pruissen, het eigenlijke Pruisen, wanneer men daaraan al het niet-Pruissische ontnemt, is een landje, niet veel grooter dan het tegenwoordige Nederland. Vanwaar dan die magt en dat aanzien? — Die magt en dat aanzien heeft Pruisen te danken aan een der merkwaardigste vorsten, die ooit geregeerd hebben, aan zijn eenigen ALTEN FRITZ. Keeren wij tot ons onderwerp terug. — Evenals in de architectuur is het ook in de botanie. Het vinden van zeldzame planten was vroeger het groote doel van den botanicus, en hoezeer wij nu ook gaarne zeldzame planten vinden, heeft dit voor de wetenschap betrekkelijk minder waarde dan de bepaling, welke planten het meest algemeen zijn in zekere streken. Hierdoor toch nadert men tot eene juistere kennis van de verspreiding der planten over de oppervlakte der aarde, de plantengeographie, die de botanie zoo naauw aan de geologie, aan de meteorologie, aan de ethnologie en zelfs aan de historie verbindt.

En wat nu de menschen zelve aangaat, ook zij verschillen, naarmate de bodem verschilt, waarop zij wonen, en nimmer zal het zelfs een Charlemagne gelukken dat verschil op te heffen. — Het ware eene schoone taak voor onze dorpspredikers om, elk in zijn kring, het karakter der bewoners van zijne gemeente, in verband met den bodem en den plantengroei, te bestuderen en niet romantisch, maar geheel naar waarheid te beschrijven. Dan eerst zouden wij komen tot eene betere waardering onzer nationaliteit; dan zouden wij ook misschien gelukkiger, tevredener en wezenlijk nuttig werkzame dorpspredikanten hebben, dan zou misschien het volk meer veredeld worden dan het sedert den grooten KAREL ooit veredeld is geweest.

Over het algemeen zijn de bewoners der lagere streken van Noordholland, de Westfriezen en de Waterlanders, een krachtiger, werkzamer slag van menschen dan die der hoogere zandgronden, de Saksers, Nederduitschers of Franken; de eersten zijn echter stug, stijfhoofdig, minder leerzaam en meer bekrompen, de laatsten goedhartiger en meer geschikt tot spoedige algemeene ontwikkeling en humaniteit.

Het kwam mij voor, dat het laatste type op Tessel het sterkst is vertegenwoordigd; evenwel ontbrak er ook het andere niet. — Vinden wij daar in de Campanula Gelderland terug, de dorpen, die min of meer aan het diluvium grenzen, gelijk Burg en Waal, dragen een Geldersch karakter. Het Oude Schild vertegenwoordigt de lagere streken van Noordholland; Hoorn en Koog de zanddorpen aan den duinkant, en eindelijk Cocksdorp den Haarlemmermeer en andere nieuw ingedijkte polders.

Het dorp de Burg ligt met zijn twee torens schilderachtig tusschen het geboomte zijner tuinen; de straten zijn lang, bogtig en ongelijk, de huizen meest van steen. In het midden is een plein met oude linden en dicht daarbij een oude overdekte markt. De tuinen zijn vrij groot, sommige zelfs kleine buitenplaatsen. De liefhebberij voor bloemen is er algemeen en pleit voor het karakter der inwoners. Heb ik goed gezien, dan is een zekere aartsvaderlijke eenvoud en degelijkheid, in verband met het afgezonderd leven, daar nog zeer goed op te merken. Dezelfde eigenschap, maar misschien nog krachtiger, vindt men op Wieringen, dat niet minder merkwaardig is dan Tessel, doch waar ik niet lang genoeg heb kunnen vertoeven om naauwkeurige opmerkingen te maken. Wieringen is betrekkelijk voor een grooter gedeelte diluviaal dan Tessel. Als men van de westzijde het eiland nadert, rijst het

als een vrij hooge heuvel voor ons uit de Zuiderzee op. Schilderachtig is die heuvel met weiden en bouwlanden bedekt, — als 't ware een stukje van Gelderland midden in zee. De overoude dorpstorens vervullen ons met belangstelling, want Wieringen is een zeer oud land, misschien een der oudst bewoonde streken van Noord-Nederland. Van den voor-christelijken tijd moeten daar bepaaldelijk in plaatsnamen en misschien ook in de fondamente[n] der kerken overblijfselen te vinden zijn. Het voornaamste dorp, Hippolytushoef, welks vreemde naam dagteekent van de eerste tijden van het christendom in deze streken ¹⁾, gelijkt in bouwtrant veel op den Burg op Tessel en heeft, evenals deze plaats, een Geldersch voorkomen. Dezelfde bogtige straten, dezelfde vorm der huizen, die hier en daar wit gepleisterd zijn. De Wieringers schijnen een nog zuiverder en oorspronkelijker karakter te hebben dan de Tesselaars, die meer met den vasten wal in aanraking zijn. Een Wieringer gaf mij de vrees te kennen, dat, wanneer de Zuiderzee eens droog gemaakt en Wieringen aan den vasten wal verbonden werd, het met Wieringens geluk uit zou zijn, omdat de oude zeden dan zouden bedorven worden. De pleiziertrainen doen nu reeds kwaad genoeg, voegde hij er bij. — En ik gaf den man gelijk; want zij, die de pleiziertrainen in het leven riepen, kenden ons volk niet — dat een huiselijk volk is en huiselijke ontwikkeling, huiselijk geluk noodig heeft.

Keeren wij nog eenmaal op Tessel terug. Nagenoeg het geheele eiland hadden wij rondgewandeld, en den laatsten dag van ons verblijf had ik bestemd tot een bezoek van den diluvialen heuvel, door de Tesselaars met zekeren trots de berg genoemd. Op een stillen warmen middag gingen wij van den Burg daarheen. Kleiachtige wegen met diepe wagensporen leidden ons over het ongelijke, breed golvende terrein, door weilanden en bouwakkers. Hier en daar hoorden wij het geblaat der schapen en het verre geloei eener koe; er is iets klassieks in deze natuur, en ik ken geen plekje van Holland, dat op deze streek gelijkt. Aan de slootkanten ziet men hier en daar geheele velden zwart van het zeewier, dat daarop is uitgespreid om te droogen. Langs die slooten groeit het boelkenskruid (*Eupatorium cannabinum* L.), kenbaar aan zijn

¹⁾ Volgens dr. J. G. OTTEMA, heeft de Villa Cryptoricis, waarvan door CAESAR is gewag gemaakt, op Wieringen gelegen, en is die naam door de eerste christenzendingen, met vernuftig behoud van den klank, veranderd in dien van den heiligen HIPPOLYTUS. (*De Vrije Fries*, IV).

hennepachtige bladen en bleekroode, talrijke bloemtrossen. De heuvel is voor een groot deel met bosch bedekt, het overblijfsel van een uitgestrekt woud, in oude oorkonden nog de wildernis genoemd. De eschdoorn heeft de overhand, dan volgen eiken, beuken, witte popels, haagdoorns en vlierboomen. Onder de boomen groeit de kamperfoelie, het lelietje der dalen, het Salomonszegel, de schrale en zachte dravik (*Bromus sterilis* L. en *B. mollis* L.), het beemdgras (*Poa trivialis* L.), het voedergras (*Festuca gigantea* VILL.), maar vooral het nagelkruid (*Geum urbanum* L.) met zijn gele bloemen en ronde klis-achtige, aan de kleederen hakende vruchtjes, dat hier overal den grond bekleedt. Vroeger heette dit kruid ook Sanamunda en gezegende wortel, want de wortel was als koortswerend middel zeer in aanzien. Het talrijk voorkomen der breedgebladerde eschdoorns geeft het bosch een somber karakter. Deze soort (*Acer Pseudo-Platanus* L.) is een boom der gebergten en stemt goed bij den aard van den bodem; ik houd haar hier voor oorspronkelijk, al moge zij ook later aangeplant zijn. De groote parasol-paddestoel (*Agaricus procerus* SCOP.), een der vroegste en grootste van onze Agarici, vertoont zich reeds langs de randen der wegen; want het is hier door de laatste regens zeer vochtig. In het midden van het bosch, op een der donkerste plekjes, is een klein heuveltje, waarop verschillende lanen uitkomen. Onder dit heuveltje ligt, zegt men, een verbazend groote steen, een van die erratische blokken, als ook in Groningen en Drenthe in het diluvium liggen, en waarvan de hunebedden zijn gevormd. Deze steen en de ligging van het heuveltje deden mij denken aan een heilige plaats uit een zeer oud tijdperk, uit het tijdperk der Kelten en Kimbren. Niet ver van dit bosch ligt een diepte, die nog de Lemkule heet. In die Lemkule kan men uit holligheden en gaten een geel-bruine klei, met groote steenen gemengd, te voorschijn halen. Vroeger werd daar veel klei gegraven; thans is de kuil een verlaten wildernis. De schemering begon te vallen en gaf aan deze plek iets spookachtigs.

Mijn geleider verhaalde mij, dat in den eersten Meinacht door de kinderen op Tessel nog Meivuren (Meiblots) worden ontstoken, waarbij zij een oud liedje zingen. Ook op het eiland Sylt en in Holstein heerscht nog deze gewoonte, die ons aan het oude lentefeest der Kelten herinnert. Het Keltische jaar begon zeer eigenaardig met den eersten Mei, en in den Meinacht werd het Baalvuur, Baaltinne, ontstoken. De maand

Mei heet in het Gaelisch en bij de Ieren nog Baltuinne (GRIMM, *D. Myth.* 579). Ook onze namen belt (hoogte) en abeelboom moeten van het Keltisch afkomstig zijn; deze laatste heette voorheen ook belboom. Dichterlijk was de Keltische godsdienst in hooge mate. De letters van het Iersche alfabet zijn allen de eerste letters van de namen van bloemen. Te Haarlem bestaat of bestond nog voor weinige jaren het gebruik bij geringe lieden om in den eersten Meinacht naar het duin te gaan „dauwtrappen.” Dat dit dauwtrappen in liederlijkheid is ontaard, moet ons evenmin tegen de oude Kelten innemen, als het woord Baal tegen hunne godsdienst. In hunne godsdienstige gebruiken was zoo min iets liederlijks als in de onze, en al wat daarvan verhaald wordt, moet als laster en overdrijving van vijandige gezindheden worden beschouwd. Maar zoodra de oorsprong van een gebruik vergeten is en het gebruik duurt voort, — zoodra de zaken uit haar verband gerukt worden, dan worden liederlijkheid, ellende en gruwelen geboren. — Vergelijken wij slechts de godsdienst van NUMA POMPILIUS met die der Romeinsche keizers! — Dit is eene waarheid, die alle bekeerders en hervormers, alle volksvrienden en philanthropen ter harte mogen nemen. — Niets is afzigtelijk wat op zijne plaats is, plagt PALMERSTON te zeggen: Afzigtelijk is alleen dat, wat niet op zijn plaats is.

Een eenzame vlierboom voerde ons in een ander tijdperk onzer oude geschiedenis. — Talrijk zijn de Germaansche en Skandinavische volksoverleveringen, aan dezen boom verbonden, en zijne vereering had een natuurlijken grond in zijn voorgewende en wezenlijke geneeskrachtige eigenschappen. Die eenvoudige vlierboom brengt den taalvorscher tot nadenken. Vlier, beter fier, vleer, vlaar, vledder was van ouds een scheldnaam, een heksen naam, in den tijd toen de christenen arme krankzinnige vrouwen gruwelijk pijnigden en verbrandden, omdat in hare verwarde verbeelding nog een laatste schemering van de oude natuurdienst leefde. — Fladderen, flodderen, vledermuis, al deze woorden staan met den vlierboom en met die heksen histories in naauw verband.

In het Engelsch heet de vlier Elder, Eldemoeder; in het Duitsch Holder, Hollar, Hollunder. Hyldemoer was in het Deensch des duivels moeder. — De Deensche sage luidt aldus: In den vlierboom woont een wezen, genoemd Hyldemoer of Hyldequinde, Vliervrouw. — Zij wreekt alle beledigingen aan den boom gedaan. — Van een vlierboom te Nybode wordt verhaald, dat hij in de duisternis dikwijls de binnen-

plaats op en neer loopt en somtijds door het venster kijkt naar de kinderen, als deze alleen zijn. — De naam van dezen wonderbaren genezenden boom is afgeleid van een genezende godheid, Hildi, die onder zijne wortels woont. Sinds oude tijden hebben de Denen den vlier geëerd en bemind en hem bij muren en heggen geplant (*Thorpe, North. Myth.* 2, 167).

De heilzame werking der vlierbessen is nog gewaardeerd, maar in den voor-christelijken tijd had de vlier nog andere eigenschappen. Had iemand kiespijn of koorts, hij behoefde slechts een vliertakje in den grond te steken zonder een woord te spreken; de pijn of koorts bleef dan aan het takje kleven en ging over op hem, die toevallig er het eerst voorbij kwam. De vlier stond in naauwe betrekking tot het podagra. Deze kwaal schijnt in den ouden tijd als vereerend voor den patient te zijn aangemerkt, omdat zij een bewijs leverde, dat hij tot de bevoorregte klasse behoorde. Zoodra iemand den eersten aanval van podagra voelde, werd hij met vlierbladen bekranst. Van daar heette het podagra vroeger ook flerceijn (*Fleder-sin*). (*GRIMM, Myth.* 1108, 1122).

Kon bewezen worden, dat hier te lande een der namen van de groote moedergodin Fleda of Flarda geweest is, dan zou er een licht opgaan over een aantal duistere namen, gelijk Flie, Flevo, Vlaardingen, (Flardinghem), Vledder, Velsen (Felisina), Veluwe, Velp, en misschien over de geheimzinnige Velleda, het orakel van Claudius Civilis; dan zouden wij begrijpen, waarom de woorden Vleer en Vledder later door de christenen tot scheldnamen zijn gemaakt.

In den Hoogduitschen naam van den vlier is de afkomst duidelijker. Hollunder of Hollar wijst reeds dadelijk op Holla.

Vrouw Holda, Holla, Harke, was in de middeleeuwen de aanvoerster der wilde jagt, van de oude natuurgoden, die, nadat zij hunne heerschappij verloren hadden, als duivelsche wezens, in stormachtige nachten, bij hondgeblaf en akelig gehuil door het luchtruim zwierden en dood en verderf aan het menschedom bragten. En toch was diezelfde Holda in den ouden onbedorven tijd de zegenende en weldoende Huldra, de Hertha van Tacitus, de gevleugelde Hera of Herke der Saksers, in Kennemerland waarschijnlijk onder den naam van Brochta¹⁾ geëerd, de

¹⁾ De naam van St. HUBERTUS, den patroon onzer jagers, schijnt weder op eene verdooping in de middeleeuwen te wijzen.

schutsgodin der kleine kinderen , van wie de Sint-Nicolaas-legende haren eersten oorsprong nam , eene uiting van dezelfde , alles bezielende magt , die als Hallia de afgestorvenen in haren duisteren schoot opnam. Hoe hooger wij in de oudheid opklimmen , des te kleiner wordt het aantal goddelijke wezens , des te edeler , eenvoudiger en natuurlijker de godsdienst.

Nog leeft op Tessel de herinnering aan die oude godin in de namen van het gehucht Harkebuurt en den Holleweg , beide niet ver van den berg gelegen.

Maar ook voor ons heeft de vlierboom nog niet al het geheimzinnige verloren. Nergens toch wordt die boom in het wild gevonden dan in de nabijheid van menschelijke woningen ; overal waar men hem vindt , is men zeker niet ver te zijn van de bewoonde wereld ; in groote wouden komt hij niet of slechts in enkele verspreide exemplaren voor. Hij is een huisboom , en gelijk van onze granen en vele onzer huisdieren , weet men niet , van waar hij oorspronkelijk is.

Nauwelijks heeft de landman eene woning gebouwd , of weldra staat moeder vlier op zijn erf. Van waar komt zij ? Hij weet het niet. Nog leeft bij hem eene flauwe overlevering van het geloof zijner voorvaderen , en , bevreesd voor ketterij , ziet hij in 't geheim in dien boom nog de werking der heksen.

Hoe meer echter onze begrippen worden gezuiverd , — hoe reiner en eenvoudiger onze natuurbeschouwing wordt , — des te meer keeren wij tot de onbedorvene opvatting onzer verre voorvaderen terug. Ook voor ons is dan , in hooger zin , de vlierboom een beeld van die onbekende , weldoende magt , die alleen troosten kan in dit leven , die ons meer beschermt en bewaakt dan wij weten , en tot wie wij eenmaal bij ons heengaan wederkeeren als arme , verlatene kinderen tot hunne moeder.

De zon was ondergegaan. Achter den Burg was de lucht gloeiend rood. Ten zuiden en ten oosten hadden wij een uitgestrekt vergezigt over het zacht glooiende land op de zee , die dezen avond zeer blaauw was. Ook hier , op dit kleine vergetene plekje van Europa was het ons goed , en met leedwezen namen wij afscheid van het bloemenrijke eiland , het Isola-bella van Nederland.
